

ԱՆՇԵՏԱՑԱԾ ՀԱՅԵՐԷՆ ԱՐՁԱՆԱԳՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Կ. ՊՈԼՍՈՅ ՄԷՋ

(Շար. տես Բազմավեպ 1990, էջ 298)

10. Լուր բարեկամ գձայն.....

Որ աստ հնչէ և շիջանի:
Ես Ազարեանց Ազատունի
Իբր զծաղիկ զարգանայի:
Վայ ինձ, եղուկ զբաժան ծաղկին,
Յօղ զանուշեան իսպառ լցին:
Եւ Յովհաննէս հայր իմ սիրուն,
Զիւր արտասուս խառնեաց ի նոյն:
Ընդ ծով, ընդ գետ և ընդ ցամաք.
Արշաւելով միշտ համարձակ.
Փոխել յնկրող, յմարիկայ
Ընդ վաճառաց զանուն Հայկայ:
Ահա իմ շանք և իմ վաստակ,
Որ մաշեաց զիս անծամանակ,
Սակայն աստէս զգէսն իմ և յոյս,
Գտնի պսակ զվարձն կոյս:

Տապանաքարին յար և նմանը կը գրու-
նուէր Բանկալթիի Ազգ. Գերեզմանատան
մէջ, զեռ ասկէ քանի մը տարի առաջ,
առաջին տողը վերինին պէս պակասաւոր
և անթուական. վարի տողին ալ անըն-
թեանը: Այս քարը հիմայ անհետացած է
Գերեզմանատունէն:

Նմանօրինակ կրկին տապանաքարերու
ուրիշ մի նմոյշ կը գտնենք Հայ-Կաթո-
լիկներու «Յիսուս Փրկիչ» եկեղեցին, (Կա-
լաթա — Կ. Պոլիս) պատին վրայ ազու-
ցուած, հետեւեալ արձանագրութիւնով.

Փարթաւն հաւատովք քան ընչիւք,
Յերկրաւորս Երկնից Սեղանաւոր.
Մեծանունն Յովսէփ թրեկըր

— Յաստէս տարագիր,
Ի վերինն ամրացեալ հայրենիս:
Ամաց Հ. Ի 11 Ապրիլի 1893

Որդիքն երախտագեփ,
Յանկալոյ հօր և քաջ դաստիարակի
Զարտօսալից վէմն եղին իշխտակ:

Սոյն տապանաքարին ճիշդ համանմանը
կը գտնուի զեռ կանգուն վերոյիշեալ գե-

րեզմանատան մէջ: Ասոր մէկ ընդօրինա-
կութիւնը ներկայացուցած ենք արդէն ժա-
մանակին՝ «Բազմավեպ»-ի ընթերցողնե-
րուն: (Տես Բազմավեպ, Թիւ 7-8, էջ
231, 1929): Ասկից զատ «Յիսուս Փրե-
կիչ» եկեղեցւոյ մի ուրիշ պատին վրայ
կը տեսնենք հետեւեալ արձանագրութիւնը
եւս, մարմարի վրայ փորագրուած.

Փարթաւն հաւատով և սուրբն սրաւի,
Նեղուիթհան՝ և արդարութեան
Տիպար ցանկալի
Յարութիւն՝ Մերամէթեան Աստուծոյ որդի:
Ամաց ՄԳ. զհետ մատաղերսմ որդեկացն
Փութացեալ յերկինս.

Զհիգացելոյ Այրույն զորքոցն չորից
Տարաւ ընդ իւր գտիտս:
5 Յուլիսի 1823:

Ինչպէս Թուականէն դիւրին կը հաս-
կըցուի, ասոր նման տապանագիր մ'ալ
պէտք էր գտնուեր Բանկալթիի գերեզմա-
նատան մէջ. որովհետեւ 1823ին զեռ վե-
րոյիշեալ եկեղեցին կառուցուած չէր Բայց
մենք ասանկ շէրմաքարի չհանդիպեցանք
հոն: Վերջին երկու տապանագիրերը մի-
եւեռոյն՝ գրիչէ ելած ըլլալու են:

Հայ-Կաթոլիկներու առաջին և երկրորդ
Ազգայնականները (Պատրիարք տիտղոսը ա-
ւելի վերջերը զործածուած է) մեծ հան-
դէսով թաղուած են միեւնոյն գերեզմա-
նատունը: Ասոնց տապանաքարերը այժմ
մէջտեղ չի կան: Սակայն ասոր փոխարէն
«Յիսուս Փրկիչ» եկեղեցւոյ պատերուն
վրայ հետեւեալ արձանագրութիւնները կ'ե-
րևան, որոնք շատ կարելի է՝ բուն շէր-
մաքարերուն ընդօրինակութիւնները եղած
ըլլան:

1. Համաձայն երկուսն. — Մահ. Խմբ.

Ա. — Յերկնապարգեւ Ազատութիւն Հայոց Ուղ-
ղափառաց Ազգապետ Ա.
Պատուեալ յԱզգութեան ի 22 Դեկտեմբերի 1830
Յակոբոս վարդապետ Զուտուրեան.
Հ. ամաց վախճանեալ ի 17 Ապրիլի 1834:

Բ. — Ազգապետ Երկրորդ
Յարութիւն վարդապետ Զուտուրեան
ԿԶ. ամաց վախճանեալ ի 17 Ապրիլի 1835:

Կրկին տապանաքարերու գոյութեան
պատճառը սա՛ է որ, Բերա—Պալը բա-
զարի «Մուր Երրորդութիւն» եկեղեցւոյ
շինութեան ժամանակ և ուրիշ առիթնե-
րով Բանկալթիի գերեզմանատունէն բազ-
մաթիւ տապանաքարեր — որոնց մէջ շատ
մը հայ — կաթոլիկ ընտանիքներու պատ-
կանողներ կը գտնուէին — վերցուած են
և վերոյիշեալ եկեղեցւոյն բակը սալարկե-
լու և այլն գործածուած: Այս տապանա-
քարերէն մաս մը՝ գրեշտանց գաղտնի կեր-
պով «Ս. Յակոբ Անկելանոցի» պարտէզը
փոխադրուած է այն ժամանակները. մի
քանի ընտանիքներ ալ իրենց վերաբերող
շիրմաքարերը ընդօրինակել տալով «Յի-
սուս Փրկիչ» եկեղեցւոյ մէջ «Եւրոպի Տա-
նարիս» գետեղած են:

Մեր պրպտութեան միջոցին ուրիշ տար-
օրինակ եղելութեան մ'առջիւ գտնուեցանք:

Կարապետ Ամիրայ Ազնաւորեան «Սար-
լաֆլար Գեահանաը» վախճանած է. ինչ-
պէս գիտենք, Օրթագիւղ, 1853 Փետր.
24ին (հ. տ.) և թաղուած իսկիւտարի
գերեզմանատունը: Մինչեւ 1905 տարւոյն
վերջերը, Բանկալթիի գերեզմանատան ա-
րեւելեան կողմի պատին տակը, զօրանո-
ցին զիմացի կողմը, ահագին տապանա-
քար մը կար, հիմա անհետացած, հետեւ-
եալ արձանագրութիւնով.

Այս է տապան հանգստեան
Կարապետ Ամիրայ Ազնաւորեանի
Որ էր Սարաֆլար Քէթիւտասի:
Յամի Տեառն 1853 Փետրվար 24:

Երկու տարի առաջ զիմեցինք իսկիւ-
տար «Մուր Խաչ» եկեղեցւոյ աագերէց
Տ. Հայեանկ Ա. ԲՃ. Էնքաէրճեանի, որ բա-
րեհաճեցաւ անձամբ փնտռել յիշեալ Ամի-

րային տապանաքարը, բայց բաց ի անոր
հօրը շիրմէն ուրիշ բան մը չգտնուեցաւ:

Ուրեմն պէտք է մտածել որ կամ այս
տապանաքարը շինուելէ վերջը սխալմամբ
Բանկալթիի գերեզմանատունը բերուած է
և կամ Բերայի մէջ պատրաստուելով՝ հոն
ձգուած է առժամայ կերպով ու մեզի ան-
ձանօթ պատճառներով մոռցուած:

Հետեւաբար տապանաքարերու ուսու-
նիստութեան ատեն պէտք է ամէն բան
մանրակրկիտ կերպով ճննել, ապագային
սխալներու տեղի չտալու համար:

Դ.

Այժմ կարգը եկաւ գրելու այն շիրմա-
քարերու մասին որոնք այս վերջին քանի
մը տարւոյն ընթացքին անհետացան Բան-
կալթիի ազգային գերեզմանատունէն:

Գրիշնիս առաջ չ'երթար այն կողմ-
պուտին վրայ գրելու, որու ենթակայ եղած
է այս վերջին ատեններս «Պալըքլը»ի (Կ.
Պոլիս) ամենահին հանգստարանը, կարգ
մը անբարեխիղճ պաշտօնաներու չկա-
մութեան երեսէն: Նոյն իսկ լսուեցաւ որ
ահագին քանակութեամբ մարմարէ քարեր
վերցուելով հոնէ՛լ՝ ծախուած են ոչինչ
գիներով շինութիւններու մէջ գործածուե-
լու համար:

Այն մը առաջ հոն գնացինք լուսա-
նկարելու մեր ամենահին տապանաքարե-
րէն մին (ընդամէնը երկու հատ են) որու
արձանագրութիւնը բարեբախտաբար ընդ-
օրինակած էինք ասկէ առաջ և ներկայա-
ցուցած «Քաղմալէպ»ի ընթերցողներուն:
(Տես «Քաղմալէպ» Թիւ 7—8 Յուլ. Օգոստ.
1928 էջ 210):

Իբր թէ բարեկարգելու նպատակով, զի-
շած են հոն, տեղ տեղ, հնամենի անտէր
շիրմաքարերը, հողակոյտերու, քարերու
կտորուանքներու միջեւ. ո՞վ գիտէ ինչ
ընելու մտադրութեամբ: Մեր փնտռած
քարը չգտանք. բայց անոր մօտերը ու-
րիշ մը անվթար միացեր էր. անոր առ-
ձանագրութիւնը ընդօրինակեցինք հապճե-
պով, զի մի գուցէ անոր ալ անհետացուած

նշանակենք մեր յաջորդ այցելութեան ժա-
մանակ:

Ահաւասիկ սոյն արձանագրութիւնը.

Արձանական

(Տակը Ռուս կայս. թագ աջ եւ ձախ
երկու արծիւներու զլիւսն վրայ: Աւելի
վարը՝ երկու արծիւներուն մագիւններուն
մէջտեղ, ժապաւէն կէս—բոլորակ՝ վրան
գրուած) Ինճիճեան Մանուէլ Աղաին.

Զի՞ դու աստ ի զնեւ թ(ա)րթ(ա)փս ի խնդիր,
Զայս կոթող մ(ա)տնացոյց յոր ան(ա)դրձ վճիռ:
Ահա կոյտ ոսկեր(ա)ց ամփոփեալ է յայս դիւ:
Զորք եղբայրց տես ի մահ հեծեն յողբ ի սոյն գիր:
Վաճառականք են վսեմ ի տոհմէն ինճիճեանց.
Մին յանուն Ղազարու՝ սա տիօք երկատասանց,
Եւ միւսն Մանուէլ ազա ո՞նի յարգելեաց.
Երբ ե շահ հիմնին աստ բնաւ ոչ զօրեաց:
Սա ինքն էր սիրելի մեծ կայսեր Ռուսաց,
Ընկալեալ զպատիւ ի պերճ (շ)այոց նշանաց:
Որով էր մեծ վստահ ի հանդէս մեր ազանց,
Գործէր միշտ զգարիս ց(ա)րդ ի սէր Հայրենեաց:
Թողին աստ երկոքեան զվայելս եւ զհամբաւ,
Սլացան զուարթնոց ի յեթերս լուսարծարծ:
Թվին Հայոց 18...

Սկսինք ուրեմն Բանկալթիի գերեզմա-
նատան անհետացած շիրմաքարերէն:

Ա. — Թվականիս

մեր հայկական՝ որ էր
անցեալ կրկին Շրջան. Երկ-
յորելեան լծորդ երթ-
եան՝ հարեալ ի սա եռակ-
տասան՝ եւ ի սոցին ընկե-
րակից՝ լինի լուում երկու-
թուեան՝ Որ փոխեցաւ սա ի
յամսեան՝ ԻԳ. Օգոստոսեան՝
Դեռ նոր հասեալ տիս ման-
կութեան՝ Որ ի յեցեալ կայ
ի տապան՝ Յաւն անողորմ
եկ եւ եհան՝ Ըզորտմալի
հոգի սորայն՝ Գերեաց
եւ եզ ի Գամբարան՝ Ողոր-
մելի ըզՏահազատայն՝
Որք հանդիպիք յայսմ
Տապան՝ Մի ձանձրան-
այք ամէնէքեան՝ Այլ
ասացէք ըզՀայր Մեղայն:

Ասոր նմանող կնճռոտ շիրմաքարի ու-
րիշ տեղ մը չեմ հանդիպած մինչեւ հիմա
կ. Պոլսոյ գերեզմանատուններուն մէջ,
Վախճանեալը անունէն դատելով պարս-
կահայ աղջնակ մը պարտի ըլլալ. տա-
պանագիրը յօրինողն ալ ո՞վ գիտէ որ «ա-
րեւելեցիքն» է: Ամէն պարագայի մէջ սո-
վորական անձ մը չէ:

Բ. — Զախ կողմը եպիսկոպոսական գաւազան:

Պարածածկեալ ի յայսմ շիրմի,
Դիտողն Անդրիանուպոլսի.
Աշակերտ Յակոբայ վէհի,
Մեծի Պօլսոյս վերատեսչի:
Ստեփան անուն սա առձայնի
Որդի ուրումն Խաչատուրի:
Ի մանկական իւր հասակի,
Հետաց Սրբոց սա հետեւի.
Որով հասեալ իւրում ըղձի,
Լեալ վարդապետ իօկ կորովի:
Ըզկնի անցման ժամանակի,
Աւ հանդերձեան հրաւիրի:
Որք հանդիպիք յայսմ վիմի,
Ատացէք մէկմէկ որորմի:
Եթէ երբն սորին զըննի
Գըտցէ ի ձեռն ձայնիս Բազմի՝
Երեսնում յօր Յունվարի,
Երեքշաբթի յերեկոյի:

Նախեան Թակոր պատրիարքի աշակերտ՝
Վերոյիշեալ Ստեփան եպիսկոպոսի մասին
չկըցանք բան մը քաղել ժամանակա-
կից պատմութեան գրքերէն: Բայց ար-
ձանագրութեան մէջ գրուած «կորովի»
մակդիրէն կը հասկցուի որ Անդրիանու-
պոլսոյ առաջնորդ (Դիտողն) Ստեփան ե-
պիսկոպոս գործունեայ անձնաւորութիւն
մը եղած է:

Գ. Բոյս բուսոյ եւ ես տալ աստ յաշխարհի,
Այն ինչ փթթեցայ բողբոջ դաւարի:
Յօղէր ինձ անձրեւ ծագէր ինձ արփի,
Թոյլ տայիր, ո՞վ Տէր, պտուղ բերէի:
Գոհանամ զքէն ի սիրտ եւ հոգի,
Հատեր զիս կանխիկ. փուշ քեզ ոչ բերի:
Հար զիս տարածամ իօրշաղ մահաբեր.
Անտօս Ազնաւոր՝ հօրս բազմազեղ,

$$1. \text{ Ռազմի, } 1000+1+6+200=1207+551=1758,$$

Սիրտն ճմլեցաւ. ընդ մահ իմ կոծէր:
Թագուհւոյս չքնաղ՝ մօրս աչազեղ,
Աչքն ճնշեցին արտասուեաց աղբեր:
Ո՛վ հայր իմ և մայր դուք զալարադէք,
Թէ դառնաց հայրք ի ձեր անդրանիկ,
Դուք յոյսն վերին աղէ՝ օն ստեք.
Աչք ձեր ոչ ցօղեն արտասուեաց կաթիկ,
Զեզ ամբոխն մեծ՝ իմ դամբան փոքրիկ:
Զոր ոչ կարացի թոթովել կանխիկ,
Արդ պարգախօսեմ տղայս Վիշնիկ,
Մահ է կենաքդ ձեր ասեմ, մի խաբէք:

Ի վեցամեայ հասակի վախճանեցաւ
ժամտախառն:

Յամի Տն. 1817 ի Գեկտ. 22:

Դ. Սիրասուն եղբօր հետեւիմ շաղին,
Զայն զիս ճեպեցուց իմ հարազատին:
Գուժ հարազատեան ընդ սէր անմահին,
Խառնեցաւ, պարտեաց գորով ծընողին,
Որպէս վայոդ փթթեալ յանբուր ծաղկին,
Մեծին ի վայելչ հատայ Աբգային:
Արկայ Յակոբիկս հանդերձ ծիրանին,
Եղայ զպսակ յարին լուսածնին:
Միայն յարտասու տանս գորովին,
Եւ զայն իմ գործեալ ձօնեմ տնկողին:
Այս եւ շուք փառաց զարմիս Ազնաւոր,
Անշուշտ կան ահա ամովք երկնաւոր:
Կան ձեզ բարեխօսք առ մեծ թագաւոր,
Դատ ձեր քաղցրասցի յատեան ահաւոր:
Յեղե՛ք ըզմեզ կարապետք կրկին,
Զեզ ահա պալատ սրբեցաք յերկին:
Տրիտուր ծընողաց տամք ըզկարեւոր,
Վեր առեալ զձեզ երկրէզ աղցաւոր:
Դուք ըզմեզ գորդին ծնայք երկրաւոր
Որդիք ըզծնողս ծնցեն երկնաւոր:

Ի հինգամեայ հասակի վախճանեալ
հարազատ առաջնոյն.

Յամի Տն. 1818՝ ի Հոկտեմբերի 10:

Ե. Տապանազիր Ան մեծի
Քերովբէի Ազնաւորեան:
Արձանացիր, ո՛վ անցաւոր առ Տապանաւս,
Հայր, ո՛վ հանգչի յաւիտենիդ քուն առ տեղեաւս:
Զի թէ բոլոր կենաց հաղորդք ընդ արեւու,
Ստուերազրեն ունայնութեան սուղ տարազու:
Ո՞չ ամբարեաց արդեօք և սա յաստիս տակաւ,
Յանմանից կեանս և յաշխարհիս շքեղ համբաւ:
Արձանազիրս բարձրաբարոզ քեզ բան հատու,
Յոր ամփոփեալ գանձ են ոսկերք նշխար մահու:
Ազնաւորեան Քերովբէի, այր մեծանուն,

Լիախորհուրդ, զգօն, զուարթ առաքինւոյն:
Որ բարգաւաճ եօթնապսակ շառաւիղօք, լոօք:
Յեօթնասնինէզ ամացն հասալ՝ հանգեաւ փաւ.
Ո՞չ ընդ երկրիս կենաց սահման խարսխեցաւ,
Այլ հայրենաց յաւեւիմ դրախտին ակն կալաւ:
Վասն յայն սրտին բերբրեցելոյ դէմք ծաղկէին,
Յանախտակիր հոգւոյն պատկեր՝ աչք խալալային:
Սովին կենօք ի կեանս անմահ ընծայեցաւ,
Յոր ծննդեան կենալարին նորոգ ծնաւ:
Յամի Տն. 1818 Դեկտեմբերի 25:

Զ. Երկնակենցաղ կենացն ՎԱՌԻ յանձուկ,
Կեցեալ յերկրի որպէս զբոց ի պատրոյկ,
Թէրէզինա, տիկին զգաստ և ամբիծ
Ազնաւորեան Քերովբէի կողակից,
Դուստր արժանի ի փառք տո՛ւմին Երեմեանց,
Նախանձելի օրինակ մարց և հարսանց:
Լիք աստ զանուն հոգին սովաւ վերանձեմ,
Որքօն զնովա Զ(անբնթենքի) վեմ
Նոյեմբեր.....

Է. Այս է տապան հանգստեան.
Մարիցայի՝ սիրանունւոյ դստեր
Ազնաւորեան Քերովբէի.
Վախճանելոյ յերեսներորդ
Առաջներորդ ամի հասակին:
Յամի Տեառն 1831 ի 21
Դեկտեմբերի առ ի յիշատակ
Կանգնեցին երբաւրջն:

Ը. Միտայել Ազնաւորեան,
Երկրորդ յուստերս Քերովբէի,
Բարեպաշտ և կիրթ կրօնիւք
Ըզգրովք յածեալ բազմադիմի:
Ազգասէր սուրբ նախանձու,
Անձնանուէր բարեաց յօճան:
Ամս յիսուն և մի՝ աշաց
Երկնից ծանօթ, մեզ ի մթան:
Յանրջոց խոր գիշերի,
Ի ճշմարտից զարթեալ ի լոյս:
Ի հազար և ութ հարիւր
Յիսուն և հինգ տիպ տարւոյս.
Յերկուժեակս նախկին ամուր,
Թղթեալ ի մէջ յերկնից պարոյր,
Չքնանալիս ի քօղ սեւաթոյր:
Ազադակ Գողգոթային,
Յարուսցէ ըզստ յանմութ սենեակ
Եւ զսիրտս սիրելեաց
Ի մտայլ զբերոյս այս վիմափակ:

(Շարունակելի)

Գ. ՀԱՍՍԵՐ